

УДК 338.431:038

А. М. КАРАТНЮК,
аспірант кафедри економічної кібернетики
Одеського національного економічного університету

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ У СИСТЕМІ КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ *

У системі категоріально-поняттєвого апарату економічної науки досліджено визначення таких термінів, як агропромисловий комплекс, аграрний ринок та агрохолдинг. Розглянуто основні положення, які стосуються формування різних організаційно-правових форм об'єднань підприємств у сільському господарстві України.

Ключові слова: визначення термінів агропромисловий комплекс, аграрний сектор економіки, аграрний ринок, агрохолдинг, аграрно-промислово-фінансові групи, категоріально-поняттєвий апарат економіки.

A. M. KARATNYUK,
Postgraduate, Chair of Economic Cybernetics,
Odesa National Economic University

THE ANALYSIS OF MAIN TERMS IN THE SYSTEM OF CATEGORY-NOTION TOOLS OF THE ECONOMIC SCIENCE

In the system of category-notion tools of the economic science, the definitions of such terms as agro-industrial complex, agrarian market, and agroholding are studied. The main positions concerning the formation of various organizational-legal forms of the unions of enterprises in Ukraine's agriculture are considered.

Keywords: definition of terms, agro-industrial complex, agrarian sector of the economy, agrarian market, agroholding, agro-industrial-financial groups, category-notion tools of economics.

В останніх публікаціях вітчизняних науковців спостерігається невідповідність, а деколи і відсутність чітких меж між основоположними поняттями аграрного сектору економіки, що формує широке поле діяльності для наукових досліджень у цій сфері.

Теоретичним основам і вдосконаленню категоріально-поняттєвого апарату в даній сфері економіки присвячено праці багатьох вітчизняних науковців. Серед них можна назвати таких, як В. Андрійчук, П. Гайдуцький, Ю. Коваленко, О. Мороз, П. Саблук, та інших.

АПК. Агропромисловий комплекс (АПК) – це сукупність пов'язаних між собою суспільним розподілом праці галузей економіки, які забезпечують виробництво продуктів харчування та промислових предметів споживання із сільсько-господарської сировини відповідно до потреб суспільства та попиту населення [1].

Каратнюк Анастасія Миколаївна (Karatnyuk Anastasiya Mykolaivna) – e-mail: nreizvikh@gmail.com.

* Стаття публікується в авторській редакції.

АПК займається виробництвом сільськогосподарської сировини, її зберіганням, транспортуванням, переробкою, торгівлею тощо [2; 3]. До його складу входять три основні сфери:

- галузі, які забезпечують сільське господарство та інші сфери комплексу засобами виробництва, сільське будівництво;
- власне, саме сільське господарство;
- галузі, які здійснюють заготівлю, транспортування, переробку, зберігання і збут кінцевої продукції комплексу.

У розвинутому агропромисловому комплексі зазвичай формується ще одна сфера, що об'єднує галузі виробничої, соціальної, сервісної, наукової, інформаційної та інших інфраструктур, які самі безпосередньо не створюють продукт, але є необхідними для цього процесу, а також для ефективного функціонування АПК.

У структурі агропромислового ринку існують два великі підкомплекси: з виробництва та реалізації продуктів харчування; з виробництва та реалізації промислових предметів споживання із сільськогосподарської сировини.

В агропромисловому комплексі формуються спеціалізовані галузеві підкомплекси з виговлення та реалізації бавовни, льону, плодів та овочів, винограду і вина, молока, м'яса та інших однорідних продуктів. Первинною ланкою АПК (його основою) на мікрорівні є різні підприємства: товариства, кооперативи, агропромислові об'єднання, агрофірми, лісопаркові та селянські (фермерські) господарства та ін. Дані підприємства, маючи галузеву або багатогалузеву структуру, утворюють у сукупності територіальні комплекси. Розвиток АПК, удосконалення його галузевої і територіальної структури сприяють більш раціональному розміщенню виробництва, комплексному та ефективному використанню ресурсів, поліпшенню кінцевих результатів його функціонування та забезпеченню продовольчої безпеки країни.

У розвинутих країнах на АПК припадає більша частина зайнятого населення, основного та оборотного капіталу, ВВП. Саме від масштабів АПК, його структури та ефективності функціонування багато в чому залежать і підвищення рівня життя населення, і забезпечення продовольчої безпеки країни.

Аграрний сектор економіки. "Аграрний сектор економіки" розглядається науковцями як більш широке поняття порівняно з АПК. Так, Н. Гончарук визначає аграрний сектор економіки як сукупність взаємопов'язаних галузей сільськогосподарства і функціонально об'єднаних обслуговуючих формувань, які задовольняють потребу в продуктах харчування і сировині для переробної промисловості [4]. Також потрібно порівняти поняття "аграрний сектор економіки" та "сільське господарство". Досить часто ці слова вживаються як синоніми, але нині в науковій термінології вони еволюціонували, тому "аграрний сектор економіки" є ширшим поняттям. Наприклад, у розділі II (ст. 32) Договору про заснування Європейської спільноти з питань здійснення спільної сільськогосподарської політики вказано, що "спільний ринок охоплює сільське господарство та торгівлю сільськогосподарською продукцією", де під останньою мається на увазі "продукція, вирощена на землі, продукти тваринництва та рибальства, а також продукти первинної обробки, безпосередньо пов'язані з цією продукцією" [5, с. 56].

Також у відповідному Законі України * зазначається, що “Основні засади” поширюються на аграрний сектор економіки, до якого належать сільське та рибне господарство, харчова промисловість і переробка сільськогосподарських продуктів, а також на аграрну науку і освіту, соціальну сферу села, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення. До того ж нерідко до нього крім сільського господарства відносять і лісове господарство. Також часто вживаються терміни “аграрне лісництво”, “аграрний лісовий фонд” тощо.

Аграрний ринок. Стійкі взаємовідносини між суб’єктами галузей, залученими до процесу виробництва і переробки сільськогосподарської сировини, є підставою для розширеного трактування поняття “аграрний ринок”. Так, на думку Є. Майовця, “...аграрний ринок – це система економічних відносин між суб’єктами ринку в сфері обігу сільськогосподарських і продовольчих товарів, факторів сільськогосподарського виробництва та послуг” [6, с. 104].

Науковці пропонують три підходи до визначення даного поняття.

1. Аграрний ринок розглядається як система економіко-правових відносин. Отже, відповідний Закон України ** дає таке визначення: “Аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов’язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції”. На думку О. Мороз [7, с. 16–22], специфіка аграрного ринку пов’язана в основному з його економічними відносинами у процесі обороту сільськогосподарської продукції. За визначенням П. Саблука, аграрний ринок – це сфера взаємодії суб’єктів ринку щодо забезпечення виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва та послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції [8, с. 6].

2. Аграрний ринок розглядається як сукупність дрібних товарних ринків. Даний підхід менш за все характеризує аграрний ринок з функціональної точки зору. Так, на думку Л. Левківської, аграрний ринок – це сукупність відокремлених товарних ринків, що функціонують з метою забезпечення виробництва та вільного руху сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки. Такий ринок, на її думку, поділяється на: продовольчі ринки; ринок матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства; ринок сфери послуг; ринки маркетингової сфери [9, с. 415–420].

3. Аграрний ринок розглядається як система інститутів, механізмів і принципів, які забезпечують товарно-обмінні процеси в аграрному секторі країни. Наприклад, Ю. Коваленко визначає аграрний ринок як систему установ, методів і ресурсів, головними завданнями якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих запитів її громадян [10, с. 19]. Однак наведене визначення ототожнює поняття “аграрний ринок” і “агропромисловий комплекс”, що, на нашу думку, є неправильним. Так, І. Бачуріна вважає, що аграрний ринок – це система установ, відносин і принципів функціонування, яка забезпечує обмінні процеси між виробниками сільськогосподарської продукції та її споживачами (переробними підприємствами або населенням) [11, с. 108–111]. При цьому аграрний ринок є

* Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.

** Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 49. – Ст. 2.

складовою агропромислового ринку, який крім ринків аграрної продукції ще включає ринки сільськогосподарської техніки, паливно-мастильних матеріалів тощо.

Агрохолдинг. Проаналізувавши сучасну літературу, яка містить інформацію з приводу агрохолдингів, можна погодитись із думкою В. Андрійчука, що в результаті капіталізації в Україні виникли та функціонують різні форми агропромислових формувань [12]. Але вони досі не ідентифіковані в офіційних нормативно-правових актах, мають різне тлумачення в економічній літературі, до того ж на практиці допускається їх вільне трактування.

За оцінками фахівців, виникнення та розвиток агрохолдингів — це наслідок відсутності цивілізованого ринку земель і недорозвинутості системи державного регулювання економіки, головним мотивом чого є намагання власників капіталу примножити свої статки.

В аграрному секторі економіки України вертикально інтегровані компанії розвиваються переважно в конгломеративних формах, які юридично оформлено у вигляді різних об'єднань господарських підприємств. Найбільш поширена організаційно-правова форма — холдингова компанія.

В економічній практиці та довідковій літературі немає єдиного визначення поняття "холдинг", хоча нині існує безліч його трактувань, а сама назва походить від англійського слова holding — володіння або тримання.

Класичне визначення холдингових підприємств пропонує американський учений-економіст Г. Гутманн: "У найбільш загальноприйнятому вживанні цього терміна холдингова компанія — це корпорація, яка володіє пакетом, що дає право голосу акціям іншої корпорації і є достатнім для того, щоб мати над нею діловий контроль" [13, с. 252].

Німецький учений Т. Келлер дає таке визначення холдингу: "Під холдингом або холдинговою компанією слід розуміти підприємство, головною сферою діяльності якого є розрахована на тривалий строк пайова участь в одному чи декількох самостійних у правовому відношенні підприємствах" [14, с. 19].

На сучасному етапі розвитку агропромисловості створюються різні об'єднання компаній і розвиваються господарські зв'язки між окремими фірмами. Причиною цих процесів слугує переплетіння двох основних принципів — монополії та конкуренції. Єдиним законодавчим актом, який сьогодні регулює діяльність агрохолдингів, є відповідний Закон України *.

На аграрному ринку в країнах з розвинутими ринковими відносинами форми між- і внутрішньогосподарських зв'язків розвиваються у двох основних напрямках: горизонтальній та вертикальній інтеграції. Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання підприємств, які працюють у єдиному технологічному ланцюжку, але в різних його ланках. Вертикальна інтеграція — це така організаційна структура холдингу, яка допомагає збільшити рентабельність і диверсифікувати ризики завдяки розвитку власної інфраструктури, починаючи з виробництва і закінчуючи переробкою сільськогосподарської продукції та створенням власних споживачьких брендів. Горизонтальна інтеграція має місце при об'єднанні підприємств, що виробляють однотипну продукцію.

Зарубіжні економісти виокремлюють певні переваги та недоліки холдингових компаній.

* Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2006. — № 34.

Переваги:

1. Можливість контролю над компаніями шляхом дроблення власності за розміром їх капіталу. Вважається, що брати участь в управлінні компанією важливіше, ніж володіти більшою частиною її капіталу.

2. Ізоляція від ризиків. Компанії, що належать до конкретної холдингової системи, є юридичними особами, і кожна з них самостійно відповідає за всіма своїми зобов'язаннями.

3. Юридична самостійність. Деякі компанії комунального господарства та фінансові інститути вважають, що для них доцільніше діяти в холдинговій системі, ніж у ролі корпорації з численними підрозділами.

Недоліки:

1. Збільшення бази оподаткування (в розвинутих країнах світу).

2. Можливість швидкого розпаду холдингової системи.

Ще одне визначення агрохолдингу, запропоноване відомим вітчизняним ученим Г. Черевком, зводиться до того, що це сукупність материнської компанії та контрольованих нею дочірніх компаній, що здійснюють господарську діяльність у сфері виробництва та переробки сільськогосподарської продукції [15].

З юридичної точки зору агрохолдинги являють собою об'єднання капіталів підприємств під контролем управлінської компанії, а з організаційної – це «державна в державі» з усіма притаманними їй функціями. З позиції управління – це симбіоз стандартів планової економіки на новій технологічній, організаційній та інноваційній базі, в основі якого лежать автоматизовані системи управління, обліку та аудиту виробничої діяльності, а з позиції економіки – це дійовий інструмент посилення конкурентоспроможності національного виробництва та підвищення соціальних стандартів працівників, благоустрою сільських територій і реалізації соціальних програм».

Агрохолдинг – це об'єднання економічно і технологічно взаємозв'язаних підприємств та організацій з різними формами власності на основі злиття їх капіталів, що забезпечує одному з них право визначати стратегію і тактику розвитку колективного виробництва. Такі інтегровані компанії ведуть активну диверсифіковану діяльність, мають територіально розподілену структуру, складну багаторівневу систему управління.

Слід зазначити, що на практиці до агрохолдингів іноді зараховують і ті підприємства, які, по суті, не є холдингами, тобто не відповідають їх змісту. А часом, навпаки, великотоварні підприємства та їх об'єднання створюються і функціонують у вигляді товариств з обмеженою відповідальністю і не позиціують власний бізнес як холдинг, тому офіційно відстежити повний перелік агрохолдингів на ринку досить складно.

Водночас досвід зарубіжних країн говорить, що наявність вертикально інтегрованої групи промислових підприємств, пов'язаних технологічним ланцюжком (сировина – переробка – товарна продукція), за високого рівня концентрації земельного ресурсу, детермінується як агрохолдинг (наприклад, Archer Daniels Midland, Bunge, Wilmar International, Tyson Foods, Adecoagro).

Аграрно-промислово-фінансові групи. Окрім агрохолдингів в АПК працюють і промислово-фінансові групи – ще одна ринкова інтегрована структура в сучасній економіці, і їх різновид – аграрно-промислово-фінансові групи (АПФГ).

На думку С. Майстро, АПФГ – це група суб'єктів господарювання, які перебувають під безпосереднім або опосередкованим контролем юридичної чи фізич-

ної особи (групи осіб). Ці особи пов'язані між собою юридичними та господарськими відносинами з метою синтезу аграрного, промислового, кредитно-фінансового, торговельного капіталів, забезпечення справедливого перерозподілу кінцевого прибутку (збитку) і подолання цінового диспаритету, створення найбільш сприятливого ринкового середовища, реалізації масштабних аграрних бізнес-проектів і державних програм, установлення максимально ефективного контролю над ринком виробництва, переробки та збуту продукції, підвищення конкурентоспроможності всіх учасників на основі реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії розвитку [16].

Характерна риса аграрно-промислово-фінансових груп — наявність у їх складі банків та інших кредитних установ. Прикладом поглинання фінансовим капіталом сільськогосподарських підприємств є "Приват-АгроХолдинг", хоча він не має статусу промислово-фінансової групи.

Висновки

Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що аграрний ринок є складовою агропромислового комплексу, який крім ринків аграрної продукції включає ринки сільськогосподарської техніки, паливно-мастильних матеріалів тощо. У ринковій економіці сукупність відносин і зв'язків АПК формує систему агробізнесу.

Аналіз існуючих визначень дав можливість виокремити два підходи до встановлення співвідношення категорій аграрного та агропромислового ринків:

1) аграрний ринок будується на торгівлі виключно сільськогосподарськими продуктами (сировиною та продуктами, що пройшли первинну переробку), натомість агропромисловий ринок крім названих продуктів включає також ринок засобів виробництва. Такої думки дотримуються О. Мороз, В. Андрійчук, П. Гайдуцький та інші;

2) ототожнення даних понять відбувається за рахунок змістового розширення поняття "аграрний ринок", який, відповідно до зазначеного підходу, охоплює ринок засобів виробництва. Прихильниками такого підходу є П. Саблук, Ю. Коваленко, Л. Левківська та інші.

Відмінність агрохолдингу від аграрно-промислово-фінансової групи полягає в тому, що:

1) агрохолдинг створюється на підставі рішення керуючої компанії (власника), а промислово-фінансова група виникає на підставі договору між її учасниками;

2) в агрохолдинг можуть входити тільки унітарні підприємства та господарські товариства, а в АПФГ — будь-які юридичні особи;

3) учасники агрохолдингу можуть брати участь у декількох холдингах одночасно, а учасники АПФГ — тільки в одній промислово-фінансовій групі;

4) від імені агрохолдингу виступає керуюча компанія (власник), а в АПФГ управління здійснює рада керівників.

Нині в аграрній економіці, як і в інших її сферах, тільки починається формування цивілізованого ринку. Отже, на нашу думку, потрібна така державна політика, яка б через комплекс законодавчих та економічних заходів змогла змінити ставлення до землі як пересічного селянина, так і керівника новоствореної структури агробізнесу.

Для цього пропонуємо вдосконалити нормативно-правову базу діючих сільськогосподарських підприємств; створити і реалізувати ряд програм і заходів

щодо їх підтримки та розвитку; посилити систему державного контролю над дотриманням екологічного законодавства; поліпшити умови кредитування; законодавчо забезпечити збільшення фінансування місцевих бюджетів, зокрема, шляхом сплати податку на доходи фізичних осіб за місцем здійснення підприємницької діяльності (розташування земельної ділянки), а не за місцем юридичної реєстрації; впровадити ряд заходів, які стимулюватимуть агрохолдинги вкладати гроші в розвиток сільських регіонів.

Список використаної літератури

1. Экономический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://abc.informbureau.com/html/aadiidiiuoeaiiue_eiieaen.html.
2. Лозинська Т.М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації : моногр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2007. – 272 с.
3. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
4. Гончарук Н.Т., Серьогін С.М. Кадри аграрного сектора економіки України: формування і розвиток. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. – 166 с.
5. Домбровський С.Ф., Тараненко Л.С. Державне управління сільським господарством в Україні (правові аспекти) : навч. посіб. – Хмельницький : Хмельницький ун-ту упр. та права, 2010. – 397 с.
6. Майовець Є.Й. Теорія аграрних відносин : навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 276 с.
7. Мороз О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку // Вісник ВПП. – 2004. – № 5. – С. 16–22.
8. Саблук П.Т. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва : посіб. – К. : ІАЕ УААН, 1999. – 527 с.
9. Левківська Л.М. Теоретичні засади формування інфраструктури аграрного ринку // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 415–420.
10. Коваленко Ю.С. Аграрний ринок України: організація та управління. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
11. Бачуріна І.В. Сутність поняття “аграрний ринок” // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 108–111.
12. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підруч. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
13. Gutman J. E.C.O. Holdings. – Washington : Inter-American Development Bank, 2001. – 252 p.
14. Келлер Т. Концепции холдинга. Организационные структуры и управление ; [пер. с нем.] ; [под ред. Ю.П. Руднева, Р.М. Гринева]. – Обнинск : ОБН, 1996. – 311 с.
15. Черевко Г. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України // Аграрна економіка. – 2012. – № 1-2. – С. 34–40.
16. Майстро С.В. Державна політика стимулювання інтеграційних процесів в аграрному секторі в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua.

References

1. *Ekonomicheskii Slovar'* [Economic Dictionary], available at: http://abc.informbureau.com/html/aadiidiiuoeaiiue_eiieaen.html [in Russian].

2. Lozyns'ka T.M. *Natsional'nyi Prodovol'chyi Rynok v Umovakh Globalizatsii* [The National Food Market under Conditions of the Globalization]. Kharkiv, Magistr, 2007 [in Ukrainian].
3. Makarenko P.M. *Modeli Agrarnoi Ekonomiky* [Models of Agrarian Economy]. Kyiv, IAE, 2005 [in Ukrainian].
4. Goncharuk N.T., Ser'ogin S.M. *Kadry Agrarnogo Sektora Ekonomiky Ukrainy: Formuvannya i Rozvytok* [Personnel of the Agrarian Sector of Ukraine's Economy: Formation and Development]. — Dnipropetrovs'k, DRIPA NAPA, 2003 [in Ukrainian].
5. Dombrov'skyi S.F., Taranenko L.S. *Derzhavne Upravlinnya Sil's'kym Gospodarstvom v Ukraini (Pravovi Aspekty)* [State's Management of the Agriculture in Ukraine (Legal Aspects)]. Khmel'nyts'kyi, Khmel'nyts'kyi Univ. of Manag. and Right, 2010 [in Ukrainian].
6. Maiovets' E.I. *Teoriya Agrarnykh Vidnosyn* [Theory of Agrarian Relations]. Kyiv, Center of Educ. Liter., 2005 [in Ukrainian].
7. Moroz O. *Teoretyko-metodologichni aspekty suchasnoi paradygmy reguluvannya agrarnogo rynku* [Methodological-theoretic aspects of the modern paradigm of a regulation of the agrarian market]. *Visnyk VPI – Bull. Vinnyts. Polyt. Inst.*, 2004, No. 5, pp. 16–22 [in Ukrainian].
8. Sabluk P.T. *Reformuvannya ta Rozvytok Pidpnyemstv Agropromyslovogo Vyrobnystva* [Reformation and Development of Enterprises of the Agro-Industrial Production]. Kyiv, IAE of the UAAS, 1999 [in Ukrainian].
9. Levkivs'ka L.M. *Teoretychni zasady formuvannya infrastruktury agrarnogo rynku* [Theoretical principles of the formation of an infrastructure of the agrarian market]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2002, No. 9, pp. 415–420 [in Ukrainian].
10. Kovalenko Yu.S. *Agrarnyi Rynok Ukrainy: Organizatsiya ta Upravlinnya* [Ukraine's Agrarian Market: Organization and Management]. Kyiv, IAE of the UAAS, 1998 [in Ukrainian].
11. Bachurina I.V. *Sutnist' ponyattya "agrarnyi rynek"* [Essence of the notion "agrarian market"]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2009, No. 10, pp. 108–111 [in Ukrainian].
12. Andriichuk V.G. *Ekonomika Agrarnykh Pidpnyemstv* [Economy of Agrarian Enterprises]. Kyiv, KNEU, 2002 [in Ukrainian].
13. Gutman J. *E.C.O. Holdings*. Washington, Inter-American Development Bank, 2001.
14. Keller T. *Kontseptsii Kholdinga. Organizatsionnye Struktury i Upravlenie, pod red. Yu.P. Rudneva, R.M. Grineva* [Unternehmungsführung mit Holdingkonzepten], edited by Yu.P. Rudnev, R.M. Grinev. Obninsk, OBN, 1996 [in Russian].
15. Cherevko G. *Agrokhodyngy yak novi organizatsiini formy krupnotovarnogo gospodaryuvannya v agrobiznesi Ukrainy* [Agroholdings as new organizational forms of the large-scale-goods management in Ukraine's agribusiness]. *Agrar. Ekon. – Agrar. Econ.*, 2012, No. 1-2, pp. 34–40 [in Ukrainian].
16. Maistro S.V. *Derzhavna polityka stymulyuvannya integratsiinykh protsesiv v agrarnomu sektori v umovakh globalizatsii* [State's policy of stimulation of the integration processes in the agrarian sector under conditions of the globalization], available at: www.kbuapa.kharkov.ua [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 2 лютого 2015 р.